

Upplands medeltidskyrkor är inte så ursprungliga som vi vill tro, utan har genomgått flera förändringar under åren. **Gunnar Granberg** har läst en välskriven och klok bok om förnyelsen av våra kyrkorum.

Kyrkorna tar färg av samtiden

LITTERATUR

Lotta Gustafsson

Medeltidskyrkan i Uppland. Restaurering och rumslig förnyelse under 1900-talet
KTH

UPPLAND ÄR DET LANDSKAP som efter Skåne har flest medeltidskyrkor. Kyrkorna är ofta välbevarade i sin medeltida gestalt med bemålade väggar och valv liksom träskulpturer av hög kvalitet. Även från reformationen på 1500-talet finns ett välbevarat kulturarv med förnämliga altarskåp, predikstolar, kyrksilver och textilier. Ändå är medeltidskyrkorna inte så ursprungliga som vi gärna vill tro utan har under århundradenas lopp genomgått ett flertal större eller mindre förändringar. Inte minst under 1900-talet gjordes i många kyrkor restaureringar och omgestaltningar utifrån olika ideal.

Arkitekten Lotta Gustafsson har utkommit med *Medeltidskyrkan i Uppland. Restaurering och rumslig förnyelse under 1900-talet*, som också är en doktorsavhandling vid KTH. Hennes omfattande undersökning har skett parallellt med arbetet som arkitekt med restaureringsuppdrag i kyrkor, främst medeltida. Hon har på så sätt fått teori och praktik att följars åt på ett framgångsrikt sätt.

I boken görs en närstudie av fyra perioder under 1900-talet. Fyra kyrkor i Uppland får representera var sin period, Tensta, Skånåla, Knivsta och Orkesta.

Utmärkande för första perioden (1920–50) är att de gamla vedeldade värmekaminerna ersattes med elvärme, och medeltida

malningar på väggar och i valv togs fram efter att varit överkalkade sedan 1700-talet. Medeltida dopfuntar och skulpturer återfördes till kyrkorummet efter att ha varit förpassade till kyrkvindar och uthus. Tensta kyrkas restaurering är ett gott exempel för denna tidperiods ideal.

TENSTA KYRKA UTMÄRKER SIG genom sin storlek och räknas som en av Sveriges förnämsta gotiska kyrkor (slutet av 1200-talet). Den är byggd av tegel som vid denna tid var ett exklusivt material för monumentalbyggnader. Forskning tyder på att kyrkan uppfördes på privat bekostnad. I valven tillkom senare färgrika kalkmalningar av den framstående konstnären Johannes Rosenrod (1437). Lotta Gustafsson menar att den som besöker kyrkan i dag kan lätt förledas till att här tro sig möta ett genuint medeltida kyrkorum, men faktum är att interiören i sin helhet förändrades vid restaureringen 1920.

Erik Fant, som var kyrkans restaureringsarkitekt, menade att till exempel uppvärmning, bekväma bänkar och bra ljussättning var oeftergivliga krav. Människor hade rätt att ställa krav på att deras kyrka skulle anpassas till sin samtid.

Principer som användes i Tensta kyrkas restaurering kom att användas i ett stort antal medeltida kyrkor under den första delen av 1900-talet. Lotta Gustafsson har räknat dem till ett 60-tal.

NÄSTA RESTAURERINGS- PERIOD, 1950-talet, representeras av Skånåla kyrka som ursprungligen är en romansk kyrka med ett torn

över koret, så kallat östtorn som är ovanligt och speciellt för endast några kyrkor i Uppland. Restaureringen av Skånåla kyrka utmärks av en ny tids tolkning av teologi och liturgi, med inspiration från tidigkristna ideal, och med inslag av modernism. Den arkitekt som här fick stort inflytande på utvecklingen var Rolf Bergh. Vid flera av Sigtunastiftelsens ansedda konstnärskonferenser utvecklade han nya tankar kring liturgi och teologi. Lotta Gustafsson sammanfattar att "kärnpunkten i programmet var att kyrkorummet skulle formas kring mässan (gudstjänsten)".

Under nästa restaureringsperiod (1960-talet) med Knivsta kyrka som representant kom det moderna att ta stor plats. Nu görs fristående altare i bordsform, bänkarna är lägre och utan dörrar på sidorna, och mycket ljus får strömma in genom fönster med klarglas. Ett 20-tal sådana restaureringar genomfördes i Uppland. Lotta Gustafsson menar att ett stort inflytande kom från de många nya kyrkor som byggdes under denna tid, främst stadsdelskyrkor i nya förorter.

UNDER DEN SISTA perioden, 1970-talet fram till år 2000, avtog moderniseringen markant. Från en tidigare öppenhet för förändringar blev det nu i stället restriktivitet. Lotta Gustafsson konstaterar att det hade uppstått en konflikt mellan å ena sidan arkitekterna och kyrkan, å den andra antikvarierna och deras åsikter. Denna polarisering hade inte funnits tidigare.

Orkesta kyrka, som använts som exempel för denna period,

GOTIK. Tensta kyrka räknas som en av Sveriges förnämsta gotiska kyrkor, och besökare kan förledas att tro att kyrkorummet är

genuint medeltida. Men interiören förändrades i sin helhet vid en restaurering 1920.

FOTO: ROLF HAMILTON/ARKIV

hade som så många andra medeltida kyrkor fått betydande tillägg på 1700-talet. Den var fortfarande genuint medeltida i sin planform men med flera nya tillskott. Vid restaureringen av Orkesta på 1970-talet var avsikten att kyrkorummet skulle få en mer flexibel möblering. Bland annat skulle orgeln och körens placering bli mera central. Men de antikvariska myndigheterna ville

alltså inte detta. Nu ansågs i stället 1700-talets inredning och rumsstruktur mera värd att bevara än den medeltida. Det var ett paradigmskifte som skedde under denna tid.

SYNEN PÅ VAD som ska bevaras har alltså växlat. En restaurering om bevarande av det gamla är inte nödvändigtvis liktydigt med vad som är det ursprungliga.

Efter skiftande estetiska ideal och förändringar i teologi och liturgi har medeltidskyrkorna omformats ett flertal gånger. Samtidigt blir varje restaurering med nödvändighet någon form av modernisering för att nå bättre brukbarhet.

DET ÄR EN MYCKET VÄLSKRIVEN bok med ett tydligt och klokt upplägg. De teoretiska resone-

mangen är väl integrerade med de empiriska iakttagelserna. Nathan Söderblom som var ärkebiskop i Uppsala under början av förra seklet fick återöppna många nyrestaurerade kyrkor med högtidliga gudstjänster. I en skrift till ett prästmöte 1927 i Uppsala ger han sina omdömen om resultaten av dessa restaureringar (som dock inte behandlats av Lotta Gustafsson). Tänkvärt är

hur Söderblom värderar förhållandet mellan att bevara och förnya i kyrkorna: "En sak är att ta fram det gamla och vårda det med kärlek och omsorg. Det är gott och väl. Men förmer är att göra något som själv kan bli gammalt, som räcker genom och tål åren."

Gunnar Granberg
teologie doktor
kultur@unt.se